

La lectura i la consulta de diccionaris generals

Josep M. Mestres

Lingüista i traductor intèrpret jurat

1. Introducció

Els diccionaris de definicions en general i els diccionaris generals impresos en concret són, òbviament, llibres. Recordem que el *diccionari* és l'«obra que recull els mots d'una llengua, els termes d'una ciència, d'un art, d'una activitat, etc., amb llur significació, disposats en un ordre determinat, normalment alfabètic, que pot contenir d'altres informacions de naturalesa gramatical, fonètica, etc.».¹

El diccionari general es caracteritza pel fet d'adreçar-se a la població mitjanament culta —llegim-hi «alfabetitzada»— sense distinció. Per tant, totes les persones pertanyents a una mateixa llengua i a una mateixa cultura són, en principi, lectors d'aquesta classe de diccionaris.

Tanmateix, sembla que adesiara els lexicògrafs no tenen prou en compte les persones que llegeixen llurs obres. Per exemple, la manera de redactar els articles porta a obtenir unes definicions bastant críptiques, que en dificulten la lectura i la comprensió, i també el tractament de les expressions pluriverbals (entrades i subentrades formades per més d'un mot) comporta complicacions afegides a aquestes dificultats.

Només amb aquest primer cop d'ull podem veure que, en qualsevol cas, els diccionaris generals actuals poden encara millorar molt amb vista a la consulta i la lectura.

1. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari de la llengua catalana*, 2a reimpr., Barcelona, IEC, 1997, s. *diccionari*.

2. El diccionari general com a llibre

D'antuvi, no es pot negar que el diccionari general imprès és un llibre, en tots els seus trets característics bàsics:

- quant a la forma, perquè és comparable a qualsevol altre llibre;
- quant a l'estructura, perquè consta de les mateixes parts que qualsevol altra obra publicada;
- quant a les funcions i les finalitats, per tal com són coincidents amb les altres obres didàctiques (no oblidem que la funció didàctica és primordial en tot diccionari).

En aquesta exposició, ens referirem sempre al diccionari general monolingüe, és a dir, al diccionari general que fa servir la mateixa llengua en les entrades i en les informacions que dona sobre aquestes entrades.

3. L'estructura del diccionari general

El diccionari general, com a llibre que és, es pot considerar com un tramut de diferents plans estructurals, cadascun dels quals té unes característiques peculiars:

a) La *hiperestructura*, que és l'organització general de la informació de l'obra, en la qual la part inicial (formada pel títol del diccionari, la introducció, les instruccions per al maneig de l'obra i la llista d'abreviacions emprades, com a mínim) i el cos del diccionari (és a dir, el conjunt d'articles) són obligatoris. En canvi, són opcionals els textos que integren la part final del diccionari (llistes d'expressions llatines o de noms propis i textos de la part inicial que no són imprescindibles, com ara els paradigmes verbals).

b) La *macroestructura*, que és formada pel conjunt de les entrades de què consta el diccionari, per la selecció que se n'ha fet i per la representació i l'ordre d'aquestes entrades. Les entrades es poden agrupar en llistes separades; si en té més d'una, cada llista separada que contingui el mateix diccionari pot tenir una macroestructura pròpia, diferenciada de la de les altres llistes. Juntament amb les subentrades, constitueixen la nomenclatura del diccionari. En un mateix diccionari hi pot haver més d'una macroestructura. La llista d'abreviacions i una llista d'unitats de la física són exemples de macroestructures complementàries.

c) La *microestructura*, que és el conjunt d'indicacions o informacions que es donen, d'una manera ordenada, dins els articles del diccionari, a continuació de l'entrada. Aquestes indicacions són marques explícites que aporten una determinada classe d'informació. Una mateixa indicació pot aportar més d'una classe d'informació i, al

seu torn, una informació pot ésser aportada per més d'una indicació. Cada indicació sol tenir un lloc assignat en l'article lexicogràfic segons uns patrons preestablerts, els quals, tot i que varien entre diccionaris, solen ésser bastant regulars. Les indicacions més habituals en els diccionaris generals són el lema, la informació gramatical, la informació fonètica, les marques valoratives,² els contextualitzadors, les accepcions,³ la definició, els exemples i les subentrades.

d) La *iconoestructura*, que és l'estructura lexicogràfica que permet d'analitzar el diccionari fonamentalment mitjançant imatges, per bé que transcendeix la il·lustració estricta, ja que abraça els quadres, els esquemes, certs aspectes dels llenguatges formals i, àdhuc, la disposició material del text quan aquesta és significant. La il·lustració pròpiament dita comença amb la figura geomètrica i l'esquema científic, on les semblances amb el significat són encara abstractes i es troben codificades. El dibuix industrial, l'esquema tècnic i el mapa geogràfic apunten ja a un objecte sensible, per bé que encara té una part arbitrària. Finalment, si es tracta d'un dibuix artístic, una pintura realista o una fotografia, ens trobem davant d'una relació física amb l'objecte representat, bastant allunyat, doncs, del concepte en si.

e) Les *estructures d'accés*, que permeten als usuaris de trobar la informació d'una manera àgil i eficient. N'hi ha d'implícites (com ara el fet que dues o més formes siguin substantives o adverbials) i d'explícites (com ara les remissions entre articles). La informatització de les obres lexicogràfiques ha facilitat l'accés a qualsevol part o element del diccionari, especialment amb la hipertextualitat, que consisteix a poder accedir immediatament, mitjançant un clic del ratolí, a la informació relacionada amb un mot, una expressió, una abreviatura, etc., i a poder fer cerques múltiples o per conjunts (tots els verbs intransitius o tots els mots acabats en *-etud*, per exemple).

4. Les funcions del diccionari general

Segons M. Teresa Cabré i Mercè Lorente, el diccionari general és un diccionari «no marcat» que té els trets següents: diversitat de fonts en el buidatge, la freqüència in-

2. Les *marques valoratives* són indicadors, generalment abreujats, situats just abans o a l'inici de la definició per a ajudar els lectors a establir d'una manera adequada la relació entre el definit i el significat corresponent.

3. L'*accepció* és cadascun dels sentits d'un mot que s'apleguen sota una mateixa entrada. Física-ment, l'accepció es reconeix dins l'article perquè és el text que apareix precedit i/o seguit d'un signe separador (pleca simple, pleca doble, punt i a part, número o lletra) i pot contenir informació complementària, definició, exemples i subentrades. L'accepció i la subentrada coincideixen quan l'única informació de l'accepció és una o diverses subentrades.

tuïtiva en la selecció, el lexema com a forma de l'entrada, i l'article amb informació sintàctica, definició i exemples d'ús.⁴ Aquest diccionari, que en el nostre treball és monolingüe i sincrònic, presenta el conjunt més «general» —i valgui la redundància— de mots, bé sigui el conjunt de signes d'un sistema lingüístic, bé sigui el conjunt de coses d'una civilització. El primer d'aquests conjunts és el que aplega el lèxic —o una reducció estructurada d'aquest lèxic— de la llengua, amb l'exclusió dels noms propis; és el que s'anomena *lèxic comú* dels usuaris d'una llengua determinada, és a dir, el conjunt de mots i expressions suposadament utilitzats per tothom qui pertany a un domini lingüístic determinat.

El diccionari general és un producte lingüístic polimòrfic i polivalent, d'una banda, i polièdric i multifuncional, de l'altra:⁵

a) És *polimòrfic* perquè la selecció i la presentació dels materials que s'hi recullen són molt variats, com l'experiència personal ens permet de comprovar fàcilment.

b) És *polièdric* per tal com és, alhora, una eina lingüística, cultural i comercial, i és *polivalent* perquè ens serveix per a finalitats diverses, com acabem de veure, entre d'altres, aprendre i ensenyar una llengua i una cultura. A través de la llengua, és indubtable que es transmeten uns valors culturals, una concepció del món i uns models ideològics determinats: els mots que inclou són una mostra del desenvolupament de la societat, les definicions vehiculen la concepció que els autors del diccionari tenen de les coses que representen els mots, i els exemples denoten la càrrega ideològica de la societat en què s'elabora el diccionari o del grup que el confegeix. La infraestructura i els recursos necessaris per a dur a terme l'obra exigeixen que s'implanti i es difongui en la societat a la qual va adreçat per tal d'amortitzar la inversió.

c) Finalment, és *multifuncional* perquè, malgrat la seva aparent simplicitat, serveix per a funcions ben diverses, que poden ésser lingüístiques, metalingüístiques o extralingüístiques, com hem vist també més amunt. El fet que una obra lexicogràfica s'especialitzi en una funció o una altra, o a il·lustrar un aspecte o un altre, dóna lloc a un tipus diferent de diccionari: general o d'especialitat, monolingüe o plurilingüe, sincrònic o diacrònic, més o menys exhaustiu o essencial, pensat per a la codificació —redacció d'una llengua— o la descodificació —comprensió d'una llengua—, normatiu o descriptiu, adreçat al parlant adult mitjà o a l'infantil, d'aprenentatge o no, etcètera.

4. M. Teresa CABRÉ i Mercè LORENTE, *Els diccionaris catalans: De 1940 a 1988*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1991, p. 23-24.

5. M. Teresa CABRÉ, «Sobre el valor dels diccionaris», *Revista de Catalunya* (abril 1996), p. 100-105.

5. La lectura del diccionari general

No podem parlar dels requisits que ha de complir un diccionari sense recordar, prèviament, que aquests requisits dependran de les necessitats dels usuaris i usuàries que el consultin. I una primera gran distinció a l'hora de concretar aquestes necessitats és la que es desprèn de la finalitat de la consulta.

La lectura del diccionari, com la de qualsevol altra obra, es pot abordar des de dues perspectives diferents: la de qui llegeix el diccionari per plaer, bé sigui espigolant articles d'ací i d'allà, per tal d'informar-se de tal sentit i de tal ús i tal altre; bé sigui consecutivament, un article rere un altre, com qui llegeix un llibre d'aventures, les aventures d'una cultura i una llengua que ens volen reflectir una manera de veure el món, amb la finalitat d'ampliar els nostres coneixements i el nostre domini sobre el lèxic.

Fins no fa gaire encara hi havia *lectors de diccionari* en el sentit suara apuntat —jo mateix en vaig ésser un cop, fa una vintena d'anys, quan vaig «devorar» en dos mesos tot el *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra—; actualment, amb l'atracció irresistible que constitueix la consulta mitjançant la xarxa Internet, se'ns fa difícil de pensar que encara en puguin quedar.

L'altra manera de llegir el diccionari, que és —d'altra banda— la més habitual, és per obligació professional o d'estudis. Aquesta segona aproximació a l'obra lexicogràfica és la que nosaltres anomenarem, més pròpiament, *consulta*.

6. La consulta del diccionari general

Si la lectura del diccionari es podia plantejar des de dos punts de vista diferents, la consulta també pot ésser diferent segons el suport material de l'obra consultada.

Així, la primera gran distinció que podem establir és la que hi ha entre el diccionari imprès, en què totes les consultes s'han de fer manualment i seqüencial, i el diccionari electrònic, que pot permetre de fer consultes automàticament i aleatòria.

Dins els diccionaris electrònics hem de distingir, encara, el diccionari en CD-ROM del diccionari en línia i, dins aquest darrer, el diccionari estàtic del diccionari dinàmic.

El diccionari en CD-ROM i el diccionari en línia estàtic tenen un funcionament bàsic similar pel que fa a la consulta d'entrades, però poden diferir en el fet que el CD-ROM pot contenir petites aplicacions de cerca i estadístiques per a ajudar els qui necessiten una selecció més afinada dels resultats d'una cerca o bé volen fer estudis sobre la llengua. En qualsevol cas, són diccionaris amb la informació fixada en un moment de-

terminat de la llengua (en el fons, són obres «mortes»). En són exemples el CD-ROM del *Diccionari de la llengua catalana*, de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC),⁶ i l'*Hiperdiccionari*, d'Enciclopèdia Catalana,⁷ d'una banda, i els diccionaris en línia del mateix DIEC⁸ i del *Diccionari català-valencià-balear*, d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll,⁹ de l'altra.

En canvi, el diccionari en línia dinàmic és el diccionari que va actualitzant i ampliant la informació que conté, de tal manera que l'usuari o usuària pot anar, amb el temps, adquirint nous coneixements i enriquant el vocabulari que coneix sense haver de consultar cap altre diccionari. En són exemples la *Hiperenciclopèdia*, d'Enciclopèdia Catalana,¹⁰ i el *Diccionario de la lengua española*, de la Real Academia Española;¹¹ en seria, en canvi, un mal exemple el *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*, de l'Institut d'Estudis Catalans,¹² ja que, tot i que, en aquests moments, va creixent de dia en dia a causa de la redacció de nous articles elaborats a partir del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana, arribarà un moment que s'aturarà perquè haurà exhaurit els materials nous i, doncs, esdevindrà un diccionari estàtic, com els altres que hem comentat més amunt.

Tant si llegim el diccionari per plaer com si el consultem per necessitat, cal que sapiquem interpretar-lo correctament, per bé que és essencial que els lexicògrafs siguin capaços de fer diccionaris assequibles al públic al qual s'adrecen. En els epígrafs que segueixen, veurem les parts de què es compon un article de diccionari i, especialment, ens fixarem en un dels aspectes més «maltractats» de l'obra lexicogràfica: les subentrades.

6. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari de la llengua catalana* (CD-ROM), versió 1.0, Barcelona, IEC, 1997.

7. *Hiperdiccionari: Català-castellà-anglès* (CD-ROM), versió 1.0, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1993.

8. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari de la llengua catalana* (en línia), 2a reimpr., Barcelona, IEC, 1997, <<http://pdl.iec.es/entrada/diec.asp>> (consulta: 31.7.2005).

9. ANTONI M. ALCOVER i FRANCESC DE B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear* (en línia), 2a ed., Palma, Moll, 1978, <<http://devb.iecat.net/>> (consulta: 31.7.2005).

10. *Hiperenciclopèdia* (en línia), Barcelona, Enciclopèdia Catalana, <http://www.grec.cat/home/hec/fir_pres.htm> (consulta: 31.7.2005).

11. REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, *Diccionario de la lengua española* (en línia), 22a ed., Madrid, RAE, 2001, <<http://buscon.rae.es/draeI/>> (consulta: 31.7.2005). Malgrat que s'anuncia com el diccionari en línia de la 22a edició, es poden consultar les novetats mitjançant enllaços en forma de botó situats al costat de l'entrada de cada article que ha experimentat alguna modificació.

12. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* (en línia), (Barcelona), IEC, 2005-, <<http://dcc.iecat.net/ddlc/index.asp>> (consulta: 31.7.2005).

7. Els articles del diccionari general. Les parts de què es compon

En principi, tots els diccionaris generals ordenen la informació bàsica dels articles —anomenada *article mínim*— d'una manera similar (tal com podeu veure en el quadre 1):

1r) l'entrada o lema;¹³

2n) la categoria gramatical de l'entrada, més o menys especificada;¹⁴

3r) la definició —dita també *definició lexicogràfica*—, que és una fórmula semàntica i funcionalment equivalent a aquella, formada pel *descriptor* (o *genus*) i la *diferència específica* (anomenada també *definició perifràstica*), o bé per un sinònim (aleshores s'anomena *definició sintètica* o *definició sinonímica*); la definició pretén caracteritzar les propietats sintàctiques i semàntiques de l'entrada;

4t) els exemples d'ús.

QUADRE 1

Article ara del Diccionari de la llengua catalana (DIEC)

ara² *adv.* En aquest moment. *Ara dinen. Abans d'ara. D'ara endavant.* | En un moment, futur o pretèrit, pròxim al present, adés. *Ara ha passat el carter. Ara sortirem. Ara mateix ha arribat.* | **ara i adés** De tant en tant. **ara i sempre** En tot temps. **ara o suara** Un cop o altre. | **ara si mai** O ara o mai. | **ara com ara** Mentre no canviïn les coses. *Ara com ara anem bé; després ja veurem.* | **ara per ara** En aquest moment si més no. *Ja ho veig que està emplujat; però ara per ara no plou.* || **i ara!** Exclamació usada per a expressar sorpresa o desaprovació, refús. *I ara! No m'ho puc creure! Se n'ha anat sense dir-nos res? I ara! Que et deixi la moto, dius? I ara!* || *conj.* Malgrat això. *Tenia intenció d'anar-hi avui mateix; ara, si tu m'assegures que vindrà demà, llavors no hi aniré.* | **ara bé** Això suposat, demostrat, al punt on som del raonament.

13. Les subentrades repeteixen aquest esquema de quatre blocs dins l'entrada de què depenen.

14. La categoria gramatical forma part de la informació complementària de l'entrada, que és un conjunt d'elements metalingüístics.

Dins aquest mateix sistema, en comptes de la definició i els exemples podem trobar una remissió a una altra entrada.

L'esquema damunt dit es repeteix per a cada accepció a partir del segon bloc d'informació, i també per a cada subentrada (compostes amb lletra negreta cursiva en l'exemple del quadre 1); per bé que, en general, s'estalvia aquest segon bloc si la categoria gramatical coincideix amb la de la primera accepció (hom diu que «n'hereta» la categoria gramatical).

Amb aquests quatre blocs d'informació bàsica, més altres marques i indicacions que apareixen dins l'article, es basteix el tram d'informació que recull cada article amb relació a una entrada determinada, el qual depèn de la naturalesa i la finalitat de l'obra:

- informació ortogràfica (que inclou les variants gràfiques, situades habitualment al costat de l'entrada i amb el mateix tipus de lletra);
- informació ortològica o fonètica (és a dir, la pronunciació de la forma de l'entrada, representada actualment, en general, mitjançant l'alfabet de l'Associació Fonètica Internacional, que de vegades és modificat lleugerament per interès de la finalitat lexicogràfica);
- informació diacrònica o etimològica (l'ètim i, de vegades, la primera documentació del mot de l'entrada);
- informació morfològica (és a dir, la flexió, més explícita com més irregular és);
- informació sintàctica (aportada per la marca de categoria gramatical i per altres marques o restriccions indicades abans o dins la definició);
- informació diasistemàtica o pragmàtica (relativa a l'ús dels lemes —és a dir, la que reflecteix la variació lingüística—, per bé que varia molt d'un diccionari a un altre, tant pel que fa a les classes i al nombre de marques valoratives o valoratius, com pel que fa a l'adscripció d'aquestes marques a una entrada o a una accepció concretes);
- informació semàntica (associada, sobretot, a la definició, que es construeix com una fórmula fixa que pot anar des de la màxima formalització fins a l'explicació, com és habitual en els diccionaris d'aprenentatge; la definició descriu i delimita el significat de la unitat lèxica representada pel lema respecte a les altres unitats del mateix sistema lingüístic, per bé que no hem d'oblidar el paper fonamental que té el diccionari a l'hora d'ajudar els usuaris a expressar-se i a escriure amb propietat i de difondre el valor semàntic just dels mots de la llengua);
- informació paradigmàtica (sinònims, antònims, parònims, hipònims, hiperònims —aquests darrers, en comptes de la informació etimològica, per exemple—);

— informació sintagmàtica (combinacions lexicalitzades i habitualitzades en què intervé la forma de l'entrada).

8. Una dificultat quan consultem el diccionari general: les subentrades

Una vegada hem entès com s'estructura un article de diccionari i quina informació hi podem trobar, si comparem les subentrades amb les entrades, de seguida ens adonem que hi ha unes dificultats afegides a l'hora d'aprofitar la informació que contenen o haurien de contenir. Per fer l'exposició més assequible, hem disposat les respostes a aquestes qüestions com si fessin part d'un recull de les preguntes més freqüents que es pot plantejar l'usuari o usuària.

8.1. Què és una subentrada?

8.1.1. La noció de subentrada

La nomenclatura del diccionari general és formada per unitats lèxiques de dues classes: l'*entrada* o *lema*, que encapçala cadascun dels articles del diccionari, i la *subentrada* o *sublema*, que consta generalment de més d'un mot, un dels quals és l'entrada de l'article de què fa part, i es pot dir que hi introdueix un *subarticle*.

Una definició habitual de *subentrada* és «qualsevol conjunt de dos o més mots que té una definició i que apareix dins de l'article que correspon a un d'aquests mots, és a dir, sota una entrada», però l'observació de diverses fonts lexicogràfiques ens ha fet adonar de seguida que hi ha subentrades que no tenen cap definició a continuació i, tanmateix, encapçalen un subarticle. En canvi, és veritat que hi ha altres mots destacats tipogràficament dins l'article que no poden ésser considerats com a subentrades.

La noció de *subentrada* varia, poc o molt, d'un diccionari a un altre, tot i que manté una certa homogeneïtat: es troba dins un article, però no l'encapçala; destaca tipogràficament (generalment, és composta en lletra negreta); conté una definició perifràstica o sinonímica; pot estar il·lustrada amb un exemple o més (cas en el qual pot arribar a prescindir de la definició), i pot contenir una remissió o més (la definició sinonímica té aquest valor afegit).

8.1.2. La identificació de la subentrada

Reconèixer al primer cop d'ull la subentrada dins l'article no sempre és fàcil, si el lexicògraf o lexicògrafa no ha tingut prou cura a distingir-la tipogràficament d'una manera prou clara. Només cal comparar els dos exemples del quadre 2 per a comprovar que les subentrades de *Le nouveau Petit Robert* són bastant més difícils d'identificar que les del *Gran diccionari de la llengua catalana*, d'Enciclopèdia Catalana.

QUADRE 2

Article cabell del Gran diccionari de la llengua catalana (GDLC)¹⁵
i fragment de l'article prendre de *Le nouveau Petit Robert* (NPR)¹⁶

<p>■ cabell (s. XIV, del ll. <i>capillus</i>, id.) m 1 ANAT/ANTROP FIS Cadascun dels pèls, propis de l'espècie humana, que surten en la pell del crani, dita cuir cabellut. 2 agafar (o prendre) (una cosa) per la punta dels cabells Considerar versemblant una cosa basant-se en punts de vista molt relatius. 3 estar amb els cabells de punta (o drets) Estar esparadit en una gran manera. 4 estirar-se els cabells fig Penedir-se en alt grau d'haver fet alguna cosa. 5 fer posar els cabells de punta Esborronar. 6 fer sortir els cabells blancs fig Fer passar penes, provar la paciència. 7 mata de cabells Cabellera. 2 pl 80r Cuscuta. 3 cabell d'àngel 1 Denominació aplicada a diversos productes, plantes, etc, que presenten una estructura filamentosa. 2 ALIM Confitura feta dels filaments d'algunes espècies de carbasses. 3 ALIM Fideus de cabell d'àngel. <i>Pasta, escudella, de cabell d'àngel.</i></p>	<p>3, (XIV) FIG. PRENDRE QÇCH. SUR SOI, en porter volontairement la responsabilité. ⇒ assumer. « Nous prenons volontiers sur nous certaines fautes » (Duham.). ⇒ couvrir. <i>Prendre sur son compte</i>: garder toute la responsabilité de qqch. — PRENDRE SUR SOI DE. ⇒ s'efforcer. « Il prit sur lui de ne pas lui parler » (Stendh.). — ABSOLUT <i>Il faut prendre sur soi</i>, supporter les choses pénibles. 4, FIG. Aborder, se mettre à considérer (qqch., qqn) de telle façon. <i>Prendre une chose de front</i>, l'attaquer directement. <i>Prendre à l'endroit, à l'envers, à contre-poil</i>. « Prenez-moi votre sujet tantôt en travers, tantôt par la queue » (Balz.). <i>Prendre la vie du bon côté. On ne sait par où le prendre</i>, il est hargneux, susceptible. — <i>Prendre une expression à la lettre, au pied de la lettre</i>. ◊ (Sans compl. de manière) ⇒ considérer. <i>Prenez cet exemple</i>. « Si l'on prend deux œuvres qui sont au début ou à la fin de sa carrière » (Camus). — À TOUT PRENDRE: somme toute. « À tout prendre, il vaut mieux, pour son bonheur dans ce monde, être un honnête homme » (Dider.). ◊ PRENDRE BIEN (OU MAL) <i>ce qui vous arrive</i>, l'accepter (ou en souffrir). — <i>Prendre la chose avec philosophie. Prendre les choses comme elles viennent. Prendre qqch. au sérieux, à cœur, au tragique; à la légère, en riant. « On le prenait à la blague, on se gaussait »</i> (Gide). <i>Prendre en bonne, en mauvaise part. Le prendre de haut. Si vous le prenez ainsi: si vous vous fâchez. « Il en convenait et prenait bien la plaisanterie »</i> (Chateaub.). ◊ (1220) PRENDRE EN...: se mettre à avoir en. <i>Prendre qqn en amitié, en charge*, en pitié, en haine, en grippe*</i>. « J'avais pris en aversion les études, les écoles » (Mart. du G.). <i>Prendre qqch. en horreur. Prendre en considération*</i>. <i>Prendre son mal en patience.</i></p>
---	--

De tota manera, en general, les subentrades dels diccionaris generals s'identifiquen fàcilment per llur tipografia i perquè estan separades de les altres parts de l'article, bé sigui perquè apareixen al final de cada accepció, bé sigui perquè estan ordenades, sovint alfabèticament, al final de l'article per a estalviar espai.

15. *Gran diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1998.

16. Josette REY-DEBOVE i Alain REY (dir.), *Le nouveau Petit Robert: Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, 2a ed., Paris, Dictionnaires Le Robert, 1996.

8.1.3. La forma de la subentrada

Un altre aspecte que cal tenir en compte d'una manera general és que, de vegades, les subentrades apareixen juntes quan tenen un sentit idèntic, similar o relacionat. La finalitat d'aquesta agrupació és l'estalvi d'espai, i això fa que la informació s'hagi de «reinterpretar» per a cada subentrada del mateix aplec.

Així, en un article del DIEC com el del nom *cap* trobem la subentrada múltiple següent, que consta realment de vuit subentrades que tenen la mateixa definició: «*ésser un cap boig* [o *un cap calent*, o *un cap de trons*, o *un cap desgavellat*, o *un cap fluix*, o *un cap lleuger*, o *un cap verd*, o *un cap de pardals*] No tenir seny, ésser eixelebrat, lleuger».

Un altre cas del mateix diccionari és el del nom *déu*, amb una subentrada que aplega sis expressions, tres de les quals són incompletes (és a dir, que hi ha un component que s'ha d'actualitzar, però sense cap restricció d'aparició explicitada) i les altres tres són oracions completes que funcionen aïlladament en el discurs: «*Déu vulgui que...* [o *Déu ho vulgui*, o *Déu t'escolti*, o *Déu no ho vulgui*, o *Déu em preservi de...*, o *Déu em guardi de...*] Expressió emprada per a reforçar la manifestació d'un desig». Creiem que, en aquest cas, no s'haurien d'haver ajuntat les expressions completes amb les incompletes, ja que tenen funcions sintàctiques diferents i no totes les incompletes es poden pronominalitzar (*Déu vulgui que...* es correspon amb *Déu ho vulgui*, però *Déu t'escolti* no es correspon amb **Déu escolti que...*); d'altra banda, és discutible fins a quin punt estan lexicalitzades totes aquestes expressions (potser n'hi hauria prou que apareguessin com a exemples, si de cas).

8.1.4. El que hi podem trobar

Per raons lexicogràfiques, entre les quals estem convençuts que les econòmiques pesen bastant, els redactors dels diccionaris generals monolingües de les llengües romàniques reflecteixen les relacions sintagmàtiques lèxiques —és a dir, les combinacions lexicalitzades i habitualitzades de mots— mitjançant exemples i subentrades, de vegades d'una manera no prou coherent, com veurem més endavant.

Si negligim aquesta incoherència i ens cenyim estrictament al que el lexicògraf o lexicògrafa senyala com a subentrada, ens adonem que no es tracta tan sols d'unitats pluriverbals, com potser hauríem pogut esperar, ja que, per definició, la nomenclatura bàsica del diccionari —és a dir, les entrades— són els lemes formats per una sola

unitat lèxica, ço és, els mots, i doncs, les subentrades sembla que haurien de recollir les altres unitats.

Per tant, d'antuvi, hom no esperaria trobar una subentrada com *ja!* al DIEC, ni *bo* al GDLC, ni *terre!* a l'NPR, per exemple. Per bé que es tracta de casos poc freqüents en relació amb el total de subentrades, de cap manera no es pot afirmar que les subentrades són o poden ésser únicament unitats pluriverbals. Una altra qüestió seria discutir la idoneïtat d'aquestes adscripcions; però d'antuvi necessitem un terme més ampli per a abastar conceptualment la descripció de totes les unitats lèxiques que trobem com a subentrades en els diccionaris generals.

Així mateix, hem de recordar que hi ha unitats lèxiques pluriverbals que apareixen directament com a entrades, per bé que no tots els diccionaris tracten aquestes unitats de la mateixa manera: *al capdamunt* (DIEC; al GDLC apareix sota l'entrada *capdamunt*), *de debò* (DIEC; al GDLC, sota l'entrada *debò*), *de facto* (DIEC i GDLC; en el DIEC, ordenada pel sistema discontinu amb partícules, i en el GDLC, pel sistema continu), *de sobines* (DIEC; al GDLC, sota l'entrada *sobines*), *delírium trèmens* (DIEC i GDLC), *heus aquí* (DIEC; al GDLC, sota l'entrada *heure*, mentre que al DIEC té entrada independent), i fins i tot noms propis com *Apòstol dels Gentils*, *s. apòstol*; *Corts Generals*, *s. cort*; *El Sant Ofici*, *s. ofici* (tots al DIEC; el GDLC només recull *corts generals*, amb el mateix significat però compost en minúscula).¹⁷

8.2. De què consta una subentrada?

Les parts de què es compon una subentrada són gairebé sempre inferiors en nombre i, sovint, en la qualitat de la informació aportada. Tanmateix, des d'un punt de vista teòric, hauria de constar dels mateixos elements i hauria de tenir la mateixa estructura que hem vist en el § 7 amb relació als articles en general.

La consulta habitual de diccionaris generals ens demostra que això no es compleix en la major part de les subentrades. A continuació repassarem aquestes característiques succintament, i farem una especial incidència en les diferències de tractament entre entrades i subentrades en cadascun d'aquests aspectes.

17. No cal dir que semblen lexicogràficament i tipogràficament més adequades les solucions adoptades pel GDLC amb relació a les expressions *al capdamunt*, *de debò*, *de sobines* i *heus aquí*. Pel que fa als noms propis, creiem que no és bona cap de les dues solucions.

8.2.1. La forma de la subentrada

a) *La grafia*

La grafia de l'entrada es correspon amb la forma que és el resultat de la lematització, és a dir, amb la representant d'una sèrie de formes que es poden obtenir a partir d'aquesta per flexió morfològica (generalment, la forma masculina singular en el cas dels noms i els adjectius, i la forma de l'infinitiu, en el cas dels verbs).

En el cas concret de les subentrades, pel fet de tractar-se generalment de sintagmes, la lematització presenta casos particulars diferents i més complexos dels que es donen en les entrades.

Encara que no és veritat que les subentrades siguin sempre entrades pluriverbals que fan part de l'article del qual és cap l'entrada, perquè ja hem vist que no totes les subentrades són pluriverbals, sí que és cert que és el cas més habitual en els diccionaris generals monolingües.

Molts diccionaris actuals escriuen la forma sencera de la subentrada, perquè és la grafia més clara per als usuaris, però hi ha obres lexicogràfiques que abreugen fins a la lletra inicial el mot de l'entrada que és contingut en la forma de la subentrada, o bé substitueixen el mot de l'entrada per un signe gràfic com ara el guió (—) o la vírgula (~) o, encara, se l'estalvien totalment.

b) *El tipus de lletra*

Sembla que hi ha una certa unitat de criteri en els diccionaris generals monolingües actuals de fer servir la lletra negreta per a destacar la subentrada de la resta de l'article, i generalment també es fa servir un altre recurs gràfic per a distingir-la de l'entrada, com ara un cos més gran per a l'entrada o la lletra cursiva (a més de la negreta) per a la subentrada, o fins i tot una combinació de tots dos recursos.

També s'acostuma a fer servir una família de tipus diferent per a l'entrada, per a destacar encara més l'element al voltant del qual gira tota la informació de l'article; en aquests casos, de vegades es manté la diferència de família de lletra també en les subentrades, però en d'altres (com en el *Diccionario Salamanca*,¹⁸ per exemple) les subentrades es componen amb la mateixa família que la resta de l'article.

18. Juan GUTIÉRREZ (dir.), *Diccionario Salamanca de la lengua española*, Madrid, Santillana i Universidad de Salamanca, 1996.

c) *L'ús de la majúscula*

Atès que els diccionaris generals monolingües s'ocupen exclusivament—en teoria—de mots de la llengua comuna i, de retruc, dels noms comuns,¹⁹ sembla lògic que les entrades i subentrades dels articles s'escriguin amb la inicial en minúscula, ja que a aquests noms, per les convencions de grafia establertes per la gramàtica, els corresponen la minúscula inicial segons la funció distintiva que es reserva a la majúscula.²⁰

Hi ha diccionaris que recullen excepcionalment alguna subentrada corresponent a un nom propi, però n'hi ha d'altres que en recullen força i, a més, no indiquen que es tracti d'un nom propi (encara que, si es tracta d'una entrada, sí que ho fan).

Les convencions tipogràfiques generals recomanen, en canvi, d'escriure amb la inicial en majúscula el primer mot de cada paràgraf i el que segueix un punt del text de qualsevol imprès, i, com que els diccionaris no deixen d'ésser un text imprès (si més no, encara), això ens podria portar a escriure l'entrada o la subentrada amb la inicial en majúscula.

Aquest conflicte, però, és més aparent que real, per tal com en la forma de l'entrada—i també en la de la subentrada—ha de prevaler el valor pedagògic del diccionari en relació amb l'ortografia de l'entrada o la subentrada; per tant, el diccionari ha d'indicar, sense cap dubte possible, com s'ha d'escriure aquesta unitat lèxica enmig d'un text (és a dir, sense condicionaments per raó de la puntuació o la disposició del text). Així doncs, l'entrada o la subentrada s'ha de compondre, preferiblement, totalment en minúscula (llevat que, en el cas de la subentrada, contingui algun nom propi, és clar), però amb un tipus de lletra que la diferenciï clarament de la resta de l'article (en negreta, per exemple).

Alguns lexicògrafs no ho han tingut en compte, amb el perjudici corresponent per als usuaris, per la pèrdua d'informació que comporta escriure la nomenclatura del diccionari amb la inicial o totalment en majúscula, com ho fa el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB).²¹ Tampoc no és recomanable d'escriure les entrades en versa-

19. N'hi ha que recullen també alguns noms propis, sobretot de l'àmbit religiós, mitològic i astronòmic, i també és bastant habitual de veure-hi determinades sigles i símbols (v. també el §2.1).

20. «Les majúscules amb *funció distintiva* singularitzen un mot per la seva pròpia naturalesa», a INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Gramàtica de la llengua catalana: Versió provisional*, Barcelona, IEC, 2002, <<http://www.iec.es/institucio/seccions/Filologica/gramatica/default.asp>> (consulta: 31.7.2005), § 7.1.1.

21. Antoni M. ALCOVER i Francesc de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, 2a ed., Palma, Moll, 1978, 10 v.

leta o imitar-ho, com ho fa el *Gran Larousse català* (GLC),²² per molt que es pugui advertir en les instruccions per al maneig de l'obra, sobretot si tenim en compte que la versaleta que es fa servir actualment és, en general, més alta del que li correspondria pel cos de la lletra.

d) *Altres informacions relacionades amb la grafia*

Una altra informació estretament relacionada amb la forma de l'entrada és la partició sil·làbica del lema.

Hi ha diccionaris, com el DELE,²³ que no tenen cap entrada pluriverbal (ni tan sols locucions llatines) i les subentrades, lògicament, no indiquen la partició a final de ratlla, perquè se suposa que no pot ésser diferent de la partició de cada mot independent.

En canvi, hi ha diccionaris que, a més d'indicar les separacions sil·làbiques, senyalen els punts de partició possibles a final de ratlla, com ara el *Diccionari manual de la llengua catalana*, de l'Institut d'Estudis Catalans (DMIEC).²⁴

8.2.2. La informació fonètica

Com més va, més són els diccionaris generals que donen indicacions per a la pronunciació ortològica de les unitats lèxiques que conté, especialment si és d'una llengua en què l'ortografia no orienta prou en aquest sentit.

Aquestes indicacions poden anar des de la transcripció fonètica sistemàtica de les unitats fins a indicacions molt simples pel que fa a l'accentuació o a la llengua d'origen del lema per a orientar la pronunciació de mots que tenen una dificultat especial.

La informació fonètica que forneixen els diccionaris és clarament insuficient en general, però ho és especialment en el cas dels verbs, per tal com no se n'explicita ni tan sols el paradigma complet.

En el cas dels mots compostos s'omet aquesta informació sempre, i això pot produir confusions notables, com passa, per exemple, amb el terme *dinosaure*, la essa medial del qual és pronunciada sovint en els mitjans de comunicació audiovisuals amb essa sonora, en comptes de fer-ho amb essa sorda, tal com correspon.

22. *Gran Larousse català*, Barcelona, Edicions 62 i Planeta, 1990-1993, 10 v.

23. Manuel ALVAR EZQUERRA (dir.), *Diccionario para la enseñanza de la lengua española*, Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá de Henares, 1995.

24. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari manual de la llengua catalana*, Barcelona, IEC, 2000.

8.2.3. La informació morfològica

Els diccionaris generals ofereixen informació morfològica sobre la flexió del mot que fa d'entrada, especialment quan aquesta és irregular.

En canvi, la informació morfològica de les subentrades, en general, poques vegades s'indica explícitament, i es deixa al coneixement gramatical dels usuaris la flexió correcta de tota l'expressió, a partir de la marca de categoria gramatical, si n'hi ha. El lexicògraf es limita a introduir-les en singular, per exemple, llevat que només s'usin en plural; o bé amb el verb en infinitiu, com no sigui que només es faci servir una forma determinada.

No deixa d'ésser una mancança important, perquè en casos com *llengua estàndard*, *camió cisterna*, *estat membre* i *caça bombarder*, res no fa preveure, d'antuvi, com s'ha de formar el plural (*llengües estàndard*, *camions cisterna*, *estats membres* i *caces bombarders*, respectivament) ni per quin motiu. En aquests casos, és imprescindible que el diccionari n'indiqui explícitament la invariabilitat o la forma en plural, encara que només sigui mitjançant exemples.

8.2.4. La informació pragmàtica

D'una manera o d'una altra, directament o indirecta, en els articles del diccionari hi ha informació que ens orienta sobre l'ús de l'entrada o la subentrada. Aquesta informació reflecteix la variació lèxica de la llengua mitjançant unes marques valoratives situades abans o dins de la definició.

La variació, entesa com el fenomen pel qual una llengua, en una època, en un indret o en un grup social donats, no és mai idèntica a la d'una altra època, d'un altre indret o d'un altre grup social —és a dir, la *variació intralingüística*—, pot ésser compartimentada, segons Lluís Payrató,²⁵ en *varietats dialectals* (anomenades també *dialectes*), relacionades amb els usuaris, i en *varietats funcionals* (anomenades també *varietats estilístiques* o *registres*), relacionades amb els usos, bé sigui d'acord amb els àmbits o bé amb els contextos d'ús (vegeu el quadre 3).

25. Lluís PAYRATÓ, «Variació funcional, llengua oral i registres», a Lluís PAYRATÓ (cur.), *Oralment: Estudis de variació funcional*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 9-33.

QUADRE 3
 Modalitats de variació lingüística

Modalitat	Varietat	Característiques especials	Tipus de marca	Exemple de marca o d'indicació explícita
	històrica (o diacrònica)		marques cronolectals	<i>antigament</i>
				<i>obsolet</i>
				<i>neologisme</i>
Varietats dialectals (o dialectes)	geogràfica (o diatòpica)		marques geolectals	<i>regional</i>
				<i>nord-occidental</i>
				<i>A l'Alquer, [...]</i>
	social (o diastràtica)	segons la classe social	marques sociolectals	<i>popularment</i>
		segons el nivell cultural		<i>col·loquialment</i>
		segons el sexe		26
		segons la generació		<i>llenguatge infantil</i>
		segons l'ètnia		<i>argot dels mariners</i>
segons altres paràmetres		[llengua estàndard] ²⁷		
			28	
Varietats funcionals (o varietats diafàsiques)		— segons el camp (o tema) — segons el mode (o canal) — segons el tenor funcional (o propòsit) — segons el to (o tenor personal, o formalitat)	marques estilístiques o diafàsiques	<i>poèticament</i>
				<i>irònicament</i>
			marques de transició semàntica	<i>per extensió</i>
			marques normatives (o dianormatives)	<i>impròpiament</i>
			marques de freqüència	<i>en recessió</i>
			marques tecnolectals (o diatècniques)	<i>tecnicisme</i>
			<i>En quím., [...]</i>	
(varietats independents de la modalitat)			marques sintàctiques	<i>absolutament</i>

Les marques, doncs, adverteixen de les «particularitats» que restringeixen o condicionen l'ús de les unitats lèxiques. Segons José-Álvaro Porto,²⁹ aquestes informacions formen part del conjunt d'indicacions de caire secundari que acompanyen les definicions de l'article lexicogràfic, i s'expressen, en general, mitjançant abreviacions. Poden afectar tot l'article o tan sols una o diverses de les accepcions de què consta; així mateix, aquest autor considera que els mateixos lexicògrafs donen poca importància a aquestes marques, i això fa que les tractin amb no gaire rigor, fet que mena a no poques incoherències i imprecisions.

Per la seva banda, Cecilio Garriga creu que la presència d'aquestes marques en el diccionari és fonamental, sobretot si hom pretén que serveixi per a la codificació (és a dir, per a redactar textos, i no solament per a entendre'n el contingut), i opina que, malgrat que puguin ésser, en general, asistemàtiques i poc objectives, no hi ha cap diccionari que en prescindeixi i és una de les informacions més valorades pels usuaris.³⁰

8.2.5. La informació gramatical

La informació complementària més important que apareix darrere l'entrada és la informació gramatical aportada per la categoria gramatical (representada, general-

26. Per bé que la distinció entre llenguatge d'homes i llenguatge de dones s'ha fet palès sovint en les enquestes lingüístiques, hem pogut comprovar que aquest aspecte de la variació no sol tenir cap marca específica en els diccionaris generals.

27. Justament, les subentrades pròpies de l'estàndard general no porten cap marca en els diccionaris generals; de fet, la llengua estàndard és el resultat de la neutralització de totes les varietats: és geolèctal sense restricció territorial, és sincrònica des del punt de vista cronolèctal i és universal pel que fa a la variació social.

28. En aquest subgrup s'apleguen les varietats degudes a patologies lingüístiques i també les degudes a l'aprenentatge d'un idioma com a segona llengua. Aquestes varietats tampoc no solen tenir cap marca específica en els diccionaris generals.

29. José-Álvaro PORTO, *Manual de técnica lexicográfica*, Madrid, Arco/Libros, 2002, p. 249.

30. Cecilio GARRIGA, «La microestructura del diccionario. Las informaciones lexicográficas», a Antonia M. MEDINA (coord.), *Lexicografía española*, Barcelona, Ariel, 2003, p. 115. No deixa d'ésser curiós que l'autor esmentat justament abans que aquest sigui de l'opinió contrària: «Los usuarios del diccionario suelen prestarles en general poca atención, cuando no les resultan incómodas, porque al venir normalmente expresadas mediante abreviaturas u otros medios convencionales desconocen su verdadero significado y alcance» (José-Álvaro PORTO, 2002, p. 249). Nosaltres creiem que l'aprofitament d'aquesta classe d'informació depèn de la formació de l'usuari i de la finalitat amb què consulta l'obra lexicogràfica.

ment, d'una manera abreujada), que té implícita la categoria lèxica i forma part de la informació sintàctica de l'entrada, i en certa manera dóna informació morfològica, sobretot en el cas dels verbs.

En aquest sentit, és imprescindible que en la part inicial del diccionari es recullin totes les abreviacions de les categories gramaticals amb llur significat respectiu.

José-Álvaro Porto i Cecilio Garriga consideren que totes les indicacions gramaticals, incloent-hi la categoria gramatical, fan part de les anomenades *marques gramaticals*, com és ara els signes que assenyalen, dins la definició, el complement directe dels verbs definits o altres indicacions de funcions gramaticals.³¹

Els diccionaris generals, així com són sistemàtics en la manifestació de la categoria gramatical de les entrades, són sovint poc curosos en aquest aspecte quan es tracta de subentrades, en què s'aplica massa sistemàticament una «lleï de l'herència» —mal entesa i poc justificable— de la categoria gramatical.

8.3. La definició lexicogràfica

Com hem vist més amunt (cf. el § 7), les definicions de les diferents accepcions d'un article poden ésser perifràstiques o sinonímiques.

La definició lexicogràfica perifràstica enumera els trets semàntics més importants de la unitat lèxica definida que són suficients per a diferenciar-la d'altres unitats. Aquest tipus de definició, que pertany al discurs pedagògic, no s'ha de confondre amb la definició lògica (basada en l'anàlisi semàntica) ni amb la definició científica (basada en una anàlisi «objectiva» o semiòtica), que pertanyen a altres tipus de discursos i utilitzen altres tipus de metallenguatge.

Amb tot, podríem dir que la definició lexicogràfica és *imperfecta* des de tots els punts de vista: semàntic, lògic, lingüístic... I, tanmateix, això evidencia la impossibilitat de reduir la definició lexicogràfica a la semàntica, la semiòtica, etcètera.

Segons Carolina Santamaria,³² la definició lexicogràfica:

1r) Ha d'ésser una perífrasi o una unitat lèxica semànticament i funcionalment equivalents a la unitat definida.

31. José-Álvaro PORTO, 2002, p. 251-254; Cecilio GARRIGA, 2003, p. 123-124.

32. Carolina SANTAMARIA, *Les definicions dels termes d'especialitat en els diccionaris generals: diversitat i sistematització* (tesi de llicenciatura), Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, Institut Universitari de Lingüística Aplicada, 1998, p. 42 (inèdita).

2n) Ha d'ésser gramaticalment i semànticament correcta d'acord amb el codi lingüístic de la llengua en què s'expressa i, doncs, un enunciat lineal que tingui un sol sentit.

3r) Ha d'ésser formada per mots coneguts, freqüents i familiars per als usuaris mitjanament competent, malgrat que el diccionari sigui la materialització d'una competència superior, perquè els mots que s'utilitzen per a redactar les definicions són definits en el mateix diccionari.

4t) Ha de complir el principi de substituïbilitat, segons el qual la identitat categorial o funcional i la identitat semàntica entre el significat i el significat fan possible que la definició substitueixi la unitat lèxica en qualsevol dels contextos en què pot aparèixer, sense que es produeixi cap alteració de sentit ni d'estructura gramatical del context. Aquest principi no es pot complir sempre, i per això hom parla de sinonímia relativa entre lema i accepcions; àdhuc, en alguns casos és impossible d'aplicar, com per exemple en les definicions metalingüístiques.

5è) Ha d'ésser veritable, és a dir, ha de descriure exactament allò que pretén descriure.

6è) Ha d'ésser suficient i precisa, prou per a delimitar bé la unitat lèxica i diferenciar-la suficientment d'altres conceptes amb els quals pugui tenir alguna similitud, que no siguin sinònims.

7è) Ha de contenir dades pertinents i necessàries, i no aportar dades enciclopèdiques, impròpies d'un diccionari general.

Així doncs, segons aquesta autora, la definició lexicogràfica ideal és la *definició perifràstica analítica* (dita també *definició aristotèlica*): la perífrasi de la definició consta del *genus proximum* (o *gènere pròxim*), que és el mot que designa una classe de coses que formen part de la mateixa classe (és l'element que fa de nucli de la definició i que té la mateixa categoria gramatical que la unitat definida) i de la *differentia specifica* (o *diferència específica*), que són els elements que caracteritzen el nucli, com ara adjectius, oracions de relatiu, etcètera.

Les definicions metalingüístiques només són vàlides per a alguns tipus d'entrades o subentrades: mots gramaticals, interjeccions, onomatopeies i expressions similars, mots el referent dels quals és un mot. En tots els altres casos, la definició ha d'ésser analítica.

El segon mitjà que té el lexicògraf per a explicar el significat lèxic dels lemes d'un diccionari general monolingüe són els sinònims i els quasisinònims (és a dir, les definicions sinonímiques), que poden aparèixer com una addició a la definició (és a dir, en forma de definició múltiple), com la locució *per damunt* de l'article *damunt* dels

exemples que segueixen, o bé la poden substituir totalment, com en les subentrades *os bertran* i *os escafoide* de l'article *os*, i *espina dorsal* i *espina de l'esquena* de l'article *espina*, extretes totes del DIEC.

damunt [...] | | *adv.* [...] | **per damunt** *loc. adv.* Per sobre; lleugerament superficialment, d'una manera soma .

os [pl. *ossos*] *m.* Qualsevol de les peces que formen l'esquelet dels vertebrats, formades per teixit connectiu molt dens impregnat de fosfat de calci i altres substàncies inorgàniques, a les quals es deu llur duresa i rigidesa. [...] | **os bertran** [Os sacre]; *FIG.* [peresa] . | [...] | **os escafoide** [Os navicular] . | [...]

espina *f.* [...] | Apòfisi òssia llarga i prima. | **espina dorsal** [o **espina de l'esquena**] [Espinada, columna vertebral] . [...]

8.4. La il·lustració de la subentrada

Per a il·lustrar l'ús de la subentrada, els lexicògrafs tenen a l'abast múltiples recursos: des de l'exemplificació, pura i simple, mitjançant exemples construïts i citacions, fins a la il·lustració gràfica pròpiament dita, formada per símbols, quadres i taules, exemples i mapes, dibuixos i fotografies.

8.4.1. Els exemples construïts

Els *exemples construïts* pel lexicògraf (anomenats també *exemples inventats* o *exemples de laboratori*) il·lustren, sovint d'una manera més clara i representativa que les citacions textuals, l'ús de les unitats lèxiques en una accepció determinada basant-se en la seva competència lingüística.

Els exemples construïts són seqüències de mots que recorden seqüències reals de la llengua i que inclouen el mot que és descrit: transmeten informació sintàctica, semàntica o pragmàtica d'aquest mot. L'exemple matisa, delimita i precisa la informació presentada pels altres elements de l'article; contribueix, en definitiva, a fer de

l'article lexicogràfic una estructura cohesionada en què les peces prenen sentit per la relació que estableixen entre elles.

Els exemples han d'ésser transparents quant a llur significat, i poden coincidir formalment amb subentrades sempre que l'exemple mostri un ús transparent i la subentrada indiqui un ús lexicalitzat de la mateixa expressió.

8.4.2. Les citacions de corpus

El *corpus* és un conjunt homogeni de documents de qualsevol classe (orals, escrits, literaris, col·loquials, etc.) que es prenen com a model d'un estat o nivell de llengua determinat, al qual representen. Els corpus actuals enllestits o més avançats pel que fa a la confecció es basen únicament en textos escrits, la qual cosa limita clarament l'afirmació que acabem de fer, ja que sempre hi ha un desfasament entre la llengua oral i la fixació corresponent mitjançant l'escriptura, i àdhuc hi ha una part de la llengua oral —la més col·loquial o argòtica— que no s'arriba a recollir mai per escrit.

Dins els corpus, podem distingir el *corpus textual*, que és el resultat del despullament de documents complets, del *corpus de referència*, que ho és de fragments de documents.

La tasca lexicogràfica ha experimentat un gran impuls gràcies a la possibilitat de disposar de corpus (en general, encara únicament escrits), per tal com permeten de treballar amb dades reals, és a dir, amb la llengua viva. El corpus facilita l'elaboració d'obres lexicogràfiques prescindint dels diccionaris preexistents i de la intuïció o mera competència del lexicògraf o lexicògrafa, ja que permet d'establir el significat dels mots a partir de l'ús que se n'ha fet en la llengua, en comptes d'utilitzar mètodes apriorístics o, com acabem de dir, intuïtius; permet també d'exemplificar amb frases preses dels textos reals els diferents valors i usos de cada mot i les diferents estructures sintàctiques de què pot formar part, i permet, encara, d'utilitzar informació de caràcter estadístic amb vista a la selecció de la nomenclatura.

8.4.3. Les citacions d'autoritat

La *citació d'autoritat* és la transcripció literal d'un fragment d'obra d'un autor o una autora que mereixen la credibilitat del lexicògraf o lexicògrafa com a escriptors, generalment d'obres de ficció, però també d'obres de caire filològic o lingüístic.

La citació és una còpia exacta d'una seqüència real de la llengua que inclou el mot que s'està descrivint, i va acompanyada de la referència del text d'on s'ha extret. Així mateix, la citació dóna testimoni de l'ús d'un mot i la referència n'avalua el bon ús, i aquesta és la funció principal de la citació.

Hi ha lexicògrafs que han bastit diccionaris a partir de les citacions d'autor buidades d'una tria d'obres que han considerat selectes i, per tant, dignes d'ésser tingudes en compte i imitades.

8.4.4. La il·lustració gràfica

a) *Els símbols*

Actualment, els diccionaris generals tendeixen a anar incorporant abreviacions com a entrades (especialment, sigles i símbols alfanumèrics) i, a més, d'ençà que compondre símbols no és cap problema per a les impremtes, tots els diccionaris han anat incorporant els símbols que han considerat necessaris per a fer més entenedors els conceptes definits en els articles o bé per a il·lustrar-los.

Ultra els tradicionals numerals aràbics i romans, els símbols i les fórmules matemàtics, físics i químics, els símbols tipogràfics, els símbols musicals i d'altres han passat a fer part del cos del diccionari de la manera més natural, i no hem d'oblidar que, en la major part dels casos, es tracta d'una informació que es podria qualificar d'«enciclopèdica».

Generalment, els símbols apareixen en la definició de la mateixa accepció o subentrada. Tanmateix, els símbols no solament poden aparèixer enmig de l'article, sinó també al peu d'aquest o fora de la caixa del text, en la part exterior del full, fins i tot de vegades separat físicament de l'entrada o la subentrada a què correspon.

Finalment, també és possible de trobar símbols en forma de taula o quadre, com veurem tot seguit.

b) *Els quadres i les taules*

Els quadres sinòptics, de diagrames, d'esquemes, etc., i les taules de dades sovintegen, com més va més, en els diccionaris generals contemporanis, per l'avantatge que significa poder concentrar molta informació en molt poc espai i comparar dades que es troben disperses pel cos del diccionari, o simplement no hi són, fins al punt que n'han esdevingut un element constitutiu gairebé imprescindible.

Els quadres més habituals són els de models de conjugació verbal, els gramaticals i els d'orientacions d'ús per a l'escriptura.

Els quadres també es poden referir a altres aspectes d'ajuda a l'escriptura, com ara criteris sobre convencions gràfiques.

En el cas de les taules de dades, de vegades no aporten més informació que la continguda en els articles, però apleguen conjunts de termes útils per als usuaris, especialment pel fet de trobar-se tots junts en un mateix indret del diccionari, com ara noms de bolets, de cries d'animals, d'instruments musicals, de llegums, de nusos, d'onomatopeies o de signes del zodíac (de vegades es produeix una barreja de taula de termes i símbols i de dibuixos).

c) *Els esquemes i els mapes*

Els esquemes i els mapes són quadres especialitzats en aquests tipus d'informació, amb una clara funció didàctica que va més enllà de la simple il·lustració d'una entrada o subentrada.

Segons Alain Rey, només la figura geomètrica, l'esquema i el dibuix tècnic (que qualifica d'*il·lustració informativa*), en la mesura que són produïts per mitjà de regles, retenen el que és pertinent per a una classe d'objectes i eliminen tot el que és propi de la «rèplica» individual.³³

d) *Els dibuixos*

Els dibuixos que il·lustren les entrades i subentrades dels diccionaris generals actuals tenen una bona qualitat artística i fan més agradable la consulta de l'obra lexicogràfica, a més d'ajudar a identificar més fàcilment la definició amb la cosa definida, sobretot quan es tracta d'espècies vegetals o animals o d'objectes, per bé que també hi pot haver dibuixos de confecció ben senzilla.

En alguns diccionaris, la recerca de la qualitat artística dels dibuixos els mena a reproduir fins i tot gravats d'autor. Aquest és el cas de diversos gravats reproduïts pel *Diccionari català-valencià-balear*.

Hem pogut veure al llarg de tot aquest epígraf que les imatges que els diccionaris generals reproduïxen per a il·lustrar les entrades i les subentrades se centren, pràcticament, en els noms o expressions nominals, i rares vegades il·lustren una altra classe lèxica.

33. Alain REY, *Enciclopedias y diccionarios*, México, Fondo de Cultura Económica, 1988, p. 66-67.

e) *Les fotografies*

La determinació d'incloure fotografies en un diccionari general, i encara més la d'incloure imatges en color (tant si són bicroms com si són quadricromies), té una repercussió immediata i clara en el cost de l'obra. Per tant, com que és una decisió que té conseqüències evidents en l'extensió del cos del diccionari i, doncs, en el preu final, potser es podrien dedicar avantatjosament aquests recursos a afegir entrades noves o a completar les existents (a millorar, doncs, el contingut estrictament lèxic).

De fet, Alain Rey considera que la fotografia i el dibuix realista (que qualifica d'*il·lustracions ornamentals o d'esbarjo*, a diferència de les *il·lustracions informatives*) introdueixen elements singulars i no pertinents de la cosa representada, perquè no retenen el que escau per a una classe d'objectes; els considera més aviat una imperfecció del diccionari.³⁴

La dimensió de l'aparat fotogràfic del diccionari pot anar des d'instantànies en blanc i negre de format reduït i de poca resolució, passant per la barreja d'imatge fotogràfica i dibuix, fins a arribar a veritables fotografies de qualitat.

Pel que fa a la situació de les fotografies en l'obra lexicogràfica, tant poden aparèixer al mig o al final de l'entrada com al marge del full o en un plec a part dins o al final del cos del diccionari.

8.4.5. La remissió

Els lexicògrafs són conscients que l'article que s'aplega sota de cada unitat lèxica no dóna tota la informació que els usuaris podrien menester; per això el diccionari ha estat concebut per a orientar els usuaris cap a altres indrets de la mateixa obra per tal de completar la informació obtinguda en primera instància.

En un sentit ampli, la remissió d'una subentrada a una altra subentrada o entrada pot ésser de tres classes: la remissió intraarticle, que és la que es dóna entre accepcions o subentrades d'un mateix article; la remissió interarticle, que remet a una accepció o subentrada d'un altre article del mateix diccionari, i la remissió hiperestructural, que és la que remet a mots o expressions que no es troben en la hiperestructura del diccionari.

Així, en el DIEC, l'expressió *de puntelletes* reenvia, mitjançant una remissió interarticle, que en constitueix a més la definició sinonímica, a l'entrada —en aquest cas— *de puntetes* del mateix diccionari.

34. Alain REY, 1988, p. 67.

de puntelletes *loc. adv.* De puntetes. *Caminar de puntelletes.*

de puntetes *loc. adv.* Tocant a terra solament amb les puntes dels peus. *Caminar de puntetes.*

Més tècnicament, el conjunt de remissions, explícites i implícites, que conté el cos del diccionari i que serveixen per a complementar la informació de qualsevol dels seus elements informatius s'anomena *estructura referencial*.

Els elements referencials poden ésser, com hem dit, explícits o implícits, però també poden ésser externs o interns.

Les referències externes són de dues classes:

a) Les referències enciclopèdiques, que ja hem dit que no són adequades en general per als diccionaris semasiològics, les quals consisteixen en citacions d'obres específiques on es poden ampliar les informacions relatives a un tema determinat.

b) Les referències a les obres que s'utilitzen com a font dels exemples documentats i que poden ésser més o menys explícites.

Les referències internes explícites s'indiquen mitjançant signes convencionals (com ara asteriscos o fletxes) o mitjançant el mot *vegeu*. Aquesta classe de referències és la que més habitualment s'anomena *remissió*.

També es considera remissió l'esment d'un altre mot o expressió del diccionari, sense cap més indicació.

La remissió pot ésser sinonímica o pròpia. La *remissió sinonímica* és una definició sintètica que fa referència a una altra entrada del diccionari (i aleshores podem parlar de *sinonímia total*) o bé a un sentit concret d'una altra entrada del diccionari (i aleshores podem parlar de *sinonímia parcial*).

La *remissió pròpia* és una seqüència constituïda pel mot *vegeu* (que pot aparèixer abreujat amb la forma *v.* o *vg.*) o per una fletxa seguits d'un mot o d'una expressió. Aquesta remissió és una fórmula metalingüística que dona instruccions als usuaris per si volen completar la informació de l'entrada o la subentrada.

Si la remissió sinonímica afecta només un sentit determinat de l'entrada, i no n'hi ha prou amb la indicació de la subentrada (si s'escau), s'hi afegeix un número o una indicació per a precisar l'accepció a què correspon.

Finalment, les referències internes implícites són sovint el resultat de la voluntat dels editors pel que fa a l'estalvi d'espai. Així, per exemple, la informació morfològica, quan només dona explícitament les irregularitats, i els mots de la definició, que ens permeten anar a altres significats i a altres mots.

Així mateix, és molt important que l'estructura referencial implícita sigui raonable i estigui controlada pels lexicògrafs, a fi de no obligar l'usuari o usuària a fer massa consultes per a resoldre un dubte i, sobretot, per a evitar definicions circulars i que els usuaris no caiguin en un cercle viciós de remissions que els acabi portant a la mateixa entrada o subentrada de què han partit.

9. L'ordenació de les subentrades

En l'edició dels diccionaris en format de paper, s'ha imposat l'ordre alfabètic com el més adequat i pràctic, per la facilitat de consulta. Com que els diccionaris en suport electrònic permeten fer consultes no seqüencials o per grups d'unitats lèxiques, i també emprar hiperenllaços (mitjançant els quals, amb un sol clic del ratolí, podem passar d'un mot que apareix a la pantalla a l'article corresponent), es minimitzen les crítiques que s'hi podrien fer amb vista a determinades cerques que poguessin voler fer els usuaris.

De tota manera, quan intentem aplicar l'ordenació alfabètica a les unitats lèxiques d'un diccionari, ens adonem que no és tan senzill de dur a terme com podria semblar inicialment.

En primer lloc, cal no oblidar que la nomenclatura del diccionari general inclou unitats lèxiques unverbals (*festa, qui-sap-lo, cantar, poca-solta, rai*) i unitats lèxiques pluriverbals (*a tot estirar, si us plau per força, galzeran major, caure al bertrol, l'any de la Mariacastanya*), i que algunes subentrades són unitats unverbals (*com!, vingal!*).

Les unitats lèxiques unverbals, tant si són subentrades com si són entrades, presenten, en principi, poques dificultats d'ordenació; si de cas, només cal decidir què volem fer amb les lletres que porten elements diacrítics i amb el guionet o guionets d'alguns mots compostos. Pel que fa al català, però, ja fa temps que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans va establir un criteri que preveia tots els casos que es podien donar en mots catalans, basada en l'ordenació de les vint-i-sis lletres de l'alfabet establerta per la gramàtica normativa, que tothom coneix prou bé. Per tant, podem considerar que la norma d'ordenació de les unitats lèxiques unverbals és de domini públic, d'aplicació general i no presenta vacil·lacions.

En canvi, l'ordenació de les unitats pluriverbals és una mica més complexa, i no hi ha un criteri únic que sigui seguit per tots els lexicògrafs. Els sistemes més emprats actualment en català són tres: el sistema continu, el sistema discontinu sense partícules i el sistema discontinu amb partícules.

9.1. *El sistema continu*

El sistema continu prescindeix dels espais i de signes altres que les lletres a l'hora d'ordenar. Una vegada suprimits els espais i els signes ortotipogràfics, s'ordenen les cadenes de lletres resultants i es recomponen els sintagmes originals (quadre 4).

Aquest sistema, emprat, entre altres obres lexicogràfiques, per la *Gran enciclopèdia catalana*,³⁵ provoca el trencament de les sèries terminològiques i, en el cas dels topònims (per exemple, els començats per *Sant*, *Santa*, *Sants* o *Santes*), constitueix una complicació afegida per als usuaris que volen consultar aquests noms propis.

QUADRE 4
Ordenació de sintagmes pel sistema continu

Sintagmes abans d'ordenar	Sintagmes aglutinats abans d'ordenar	Sintagmes aglutinats després d'ordenar	Sintagmes recompostos després d'ordenar
taula d'ales	tauladales	taulacronològica	taula cronològica
taula raconera	taularaconera	tauladacordar	taula d'acordar
taula sacra	taulasacra	tauladales	taula d'ales
taula de canvi	tauladecanvi	tauladarcades	taula d'arcades
taula d'estampació	tauladestampació	tauladecanvi	taula de canvi
taula de júnyer	tauladejúnyer	tauladecòmput	taula de còmput
taules astronòmiques	taulesastronòmiques	tauladejúnyer	taula de júnyer
taula d'acordar	tauladacordar	tauladelenclusa	taula de l'enclusa
taula d'arcades	tauladarcades	tauladestampació	taula d'estampació
taules de la Llei	taulesdeLaLlei	tauladexocolata	taula de xocolata
taula de l'enclusa	tauladelenclusa	tauladharmonia	taula d'harmonia
taula de xocolata	tauladexocolata	taularaconera	taula raconera
taules financeres	taulesfinanceres	taulasacra	taula sacra
taula de còmput	tauladecòmput	taulesastronòmiques	taules astronòmiques
taula cronològica	taulacronològica	taulesdeLaLlei	taules de la Llei
taula d'harmonia	tauladharmonia	taulesfinanceres	taules financeres

35. *Gran enciclopèdia catalana*, 2a ed, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1986-1989, 24 v. (amb diversos suplementos).

9.2. *El sistema discontinu sense partícules*

El sistema discontinu sense partícules prescindeix dels signes ortotipogràfics (guionet, apòstrof, etc.) i dels nexes gramaticals (generalment, preposicions i articles) que hi ha entre els mots del sintagma.³⁶ Els espais són considerats fronteres de mot; el guionet només és considerat així si darrere hi ha una majúscula amb funció distintiva. Una vegada suprimits els signes ortotipogràfics i les partícules, s'ordenen les cadenes de lletres resultants i es recomponen els sintagmes originals (quadre 5).

QUADRE 5
Ordenació de sintagmes pel sistema discontinu sense partícules

Sintagmes abans d'ordenar	Sintagmes sense signes ortotipogràfics	Sintagmes sense signes després d'ordenar	Sintagmes recompostos després d'ordenar
taula d'ales	taula ales	taula acordar	taula d'acordar
taula raconera	taula raconera	taula ales	taula d'ales
taula sacra	taula sacra	taula arcades	taula d'arcades
taula de canvi	taula canvi	taula canvi	taula de canvi
taula d'estampació	taula estampació	taula còmput	taula de còmput
taula de júnyer	taula júnyer	taula cronològica	taula cronològica
taules astronòmiques	taules astronòmiques	taula enclusa	taula de l'enclusa
taula d'acordar	taula acordar	taula estampació	taula d'estampació
taula d'arcades	taula arcades	taula harmonia	taula d'harmonia
taules de la Llei	taules Llei	taula júnyer	taula de júnyer
taula de l'enclusa	taula enclusa	taula raconera	taula raconera
taula de xocolata	taula xocolata	taula sacra	taula sacra
taules financeres	taules financeres	taula xocolata	taula de xocolata
taula de còmput	taula còmput	taules astronòmiques	taules astronòmiques
taula cronològica	taula cronològica	taules financeres	taules financeres
taula d'harmonia	taula harmonia	taules Llei	taules de la Llei

36. Tingueu en compte que, en l'ordenació alfabètica de topònims, l'article inicial es posposa a l'hora d'ordenar, per bé que es restitueix al seu lloc després de l'ordenació (cf., per exemple, la llista de municipis dels Països Catalans publicada a Josep M. MESTRES *et al.*, *Manual d'estil: La redacció i l'edició de textos*, 2a ed. rev., Vic i Barcelona, Eumo, Universitat de Barcelona, Universitat Pompeu Fabra i Associació de Mestres Rosa Sensat, 2000, p. 511-570).

Aquest sistema té l'inconvenient que els usuaris han de conèixer prèviament que s'està fent servir aquest sistema, ja que no és del tot evident i es poden plantejar dubtes sobre la inclusió de les conjuncions i els adverbis dins les «partícules».

9.3. *El sistema discontinu amb partícules*

En el sistema discontinu amb partícules únicament es prescindeix dels signes ortotipogràfics (guionet, apòstrof, etc.), és a dir que els sintagmes s'ordenen mot a mot. Els espais i els apòstrofs són considerats fronteres de mot; el guionet només és considerat així si darrere hi ha una majúscula amb funció distintiva. Una vegada suprimits els signes ortotipogràfics, s'ordenen les cadenes de lletres resultants i es recomponen els sintagmes originals (quadre 6).

QUADRE 6
Ordenació de sintagmes pel sistema discontinu amb partícules

Sintagmes abans d'ordenar	Sintagmes sense signes ortotipogràfics	Sintagmes sense signes després d'ordenar	Sintagmes recompostos després d'ordenar
taula d'ales	taula d ales	taula cronològica	taula cronològica
taula raconera	taula raconera	taula d acordar	taula d'acordar
taula sacra	taula sacra	taula d ales	taula d'ales
taula de canvi	taula de canvi	taula d arcades	taula d'arcades
taula d'estampació	taula d estampació	taula d estampació	taula d'estampació
taula de júnyer	taula de júnyer	taula d harmonia	taula d'harmonia
taules astronòmiques	taules astronòmiques	taula de canvi	taula de canvi
taula d'acordar	taula d acordar	taula de còmput	taula de còmput
taula d'arcades	taula d arcades	taula de júnyer	taula de júnyer
taules de la Llei	taules de la Llei	taula de l enclusa	taula de l'enclusa
taula de l'enclusa	taula de l enclusa	taula de xocolata	taula de xocolata
taula de xocolata	taula de xocolata	taula raconera	taula raconera
taules financeres	taules financeres	taula sacra	taula sacra
taula de còmput	taula de còmput	taules astronòmiques	taules astronòmiques
taula cronològica	taula cronològica	taules de la Llei	taules de la Llei
taula d'harmonia	taula d harmonia	taules financeres	taules financeres

Aquest sistema sembla el més avantatjós, per tal com permet que l'ordenació pugui ésser feta per un ordinador sense instruccions específiques i amb un mínim

d'errors de la màquina, així com en simplifica la comprovació perquè les diferents subcadenaes de caràcters es poden reconèixer al primer cop d'ull.

Les subentrades s'agrupen semànticament, de manera que totes les subentrades relacionades amb una mateixa definició s'introdueixen darrere d'aquesta. Cada grup semàntic constitueix una accepció.

Si hi ha moltes subentrades, es poden fer accepcions per cada tipus de subentrada seguint aquest ordre: sintagma nominal, sintagma verbal i locució —aquesta darrera, entesa en sentit ampli. Dins cada accepció, s'ordenen alfabèticament.

En el cas dels noms d'animals i vegetals, quan hi ha moltes subentrades, alguns lexicògrafs separen les diferents espècies per famílies, i cada família constitueix una subentrada. Aquest sistema té l'inconvenient, però, que, si l'usuari o usuària no sap a quina família pertany l'espècie que cerca, li pot costar de trobar-la si l'article és llarg. El que es guanya en precisió es perd en facilitat de cerca.

10. Les seqüències de mots que poden ésser subentrades

Hem vist al llarg d'aquesta lliçó que hi ha expressions que apareixen com a subentrades, d'altres apareixen com a entrades i d'altres ni tan sols són recollides pels diccionaris generals. Què ho fa?

Si és evident que cap diccionari general no pot recollir tots els mots d'una llengua (no ho poden fer ni tan sols els anomenats *tresors*), perquè la ment humana n'està generant constantment, a mesura que les necessitats denominatives es van produint, encara ho és més la impossibilitat de recollir totes les seqüències fixades de la llengua al llarg dels temps, per tal com les possibilitats combinatòries són gairebé infinites.

Fem-ne una prova: en un diccionari general prou ampli i no gaire restrictiu pel que fa a la secció d'unitats, sota l'entrada *trompeta* (amb una primera accepció com a instrument musical) podríem trobar, per exemple,

- *trompeta desafinada* (que s'oposa a *trompeta afinada*);
- *trompeta en si bemoll* (que és una classe de *trompeta*; s'oposa a *trompeta en fa*);
- *trompeta aguda* (que és també una classe de *trompeta*; s'oposa a *trompeta greu*);
- *trompeta marina* (que és un instrument medieval de corda que recorda el timbre de la *trompeta metàl·lica*);³⁷

37. Per cert, *trompeta metàl·lica* hauria d'ésser també una subentrada? (La resposta és que no, perquè no és cap classe de *trompeta*, sinó que tan sols indica la matèria bàsica de què és feta.)

— *trompeta de la mort* (que és una classe de bolet);
 — *trompeta/tes de la mort* (que són unes trompetes bíbliques);³⁸
 — *sentir les trompetes de la mort* ('trobar-se o sentir-se a punt de morir') / *sonar les trompetes de la mort* / *sonar les trompetes de l'apocalipsi* (expressions similars que indiquen la imminència de la mort).

Per a poder prendre una decisió sobre totes aquestes expressions, la selecció de les quals varia tant d'un diccionari general a un altre, hem de remetre a la lexicologia i a la fraseologia.

Recordem que la *unitat lèxica* és la unitat del vocabulari de la llengua l'element més representatiu del qual és el *mot*. El mot és una unitat lingüística integrada per un morfema o més, que es transcriu entre dos espais en blanc, pertany a una determinada categoria sintàctica (és a dir, la dels mots que exerceixen la mateixa funció sintàctica) i, en general, resulta sintàcticament inanalitzable.

Així mateix, distingim entre *mot gramatical* (anomenat també *mot funcional*), que és el mot que té un significat bàsicament gramatical o sintàctic i forma part d'inventaris tancats (com és ara les preposicions, les conjuncions i els articles), i *mot lèxic*, que és el mot que té un contingut semàntic referencial i que forma part d'inventaris oberts.

Les unitats lèxiques poden ésser *univerbals*, si contenen un únic mot, o *pluriverbals*, si en contenen més d'un.

Si partim d'una concepció àmplia de la fraseologia, podem situar el límit inferior de la categoria en el mot i el superior, en el text —que, en el nostre cas, es correspon amb els refranys—, i considerar com a tret distintiu de les unitats que en fan part el fet que són unitats repetides, prefabricades —no generades creativament—, que s'associen a un context o una situació comunicativa més o menys repetida. Aquestes unitats han experimentat un procés de gramaticalització, amb una pèrdua de significat conceptual i un guany en valor gramatical i pragmàtic.

La definició d'aquesta categoria es basa en una sèrie de propietats: la repetició, la gramaticalització, la fixació, l'alteració fònica, la idiomàticitat, la presència d'anomalies estructurals o de mots isolats o diacrítics i una forma fònica de vegades peculiar.

Aquesta definició de les unitats fraseològiques ens permet incloure-hi, des de les interjeccions fins als refranys, tant les unitats fraseològiques amb un significat lèxic (*fer feredat*) com les que s'han especialitzat en un ús pragmaticodiscursiu (*ja m'has mort!*).

Com a unitat representativa del concepte que hem adoptat de *fraseologia* fixem el

38. Segons el llibre bíblic de l'Apocalipsi, set àngels toquen sengles trompetes per anunciar greus desgràcies (capítols 8-10).

terme *unitat fraseològica*, perquè presenta un abast suficientment ampli i no es pot confondre amb altres termes que tenen característiques privatives de cap subclasse d'aquesta categoria.

QUADRE 7
Classificació i exemplificació de les unitats fraseològiques

	Tipus d'unitat	Exemple
Concurrència	V + [Det +] N _{subj}	<i>salpar un vaixell</i>
	V + [Prep +] [Det +] N _{obj}	<i>esmenar un error</i>
	[Det +] N + {Adj / [Prep +] N}	<i>desig ardent, situació límit; tancament hermètic, programa de mà</i>
	[Det +] N + Prep + [Det +] N	<i>manat de troques, rajola de xocolata</i>
	V + Adv	<i>disparar indiscriminadament</i>
	V + Adj	<i>anar mudat, posar-se malalt</i>
	Adj + Adv	<i>oposat diametralment</i>
Locució	locució nominal	<i>gata maula; meló de moro, taula rodona</i>
	locució adjectival	<i>sa i estalvi</i>
	locució adverbial	<i>de cop i volta</i>
	locució verbal	<i>prendre part [en una cosa]</i>
	locució prepositiva	<i>per mitjà de</i>
	locució conjuntiva	<i>per tal de</i>
	locució clausal	<i>fer-se [una cosa] una muntanya [a algú]</i>
Enunciat fraseològic	parèmia	<i>qui no corre, vola</i>
	fórmula rutinària	<i>per molts anys!</i>

Resumint, les unitats fraseològiques es caracteritzen per una sèrie de trets que, en tant que conjunt, no s'han de considerar necessaris ni suficients (els ordenem de més a menys rellevants):

a) Són segments repetits, que no obeeixen a un acte creatiu del llenguatge. Aquest és potser el requisit fonamental.

b) Han experimentat un procés de gramaticalització, que pot estar més o menys avançat en cada unitat fraseològica.

c) Presenten fixació en l'ordre dels components, en la forma morfològica, etc., a causa de la gramaticalització.

d) Poden presentar alteracions en el cos fònic, també a causa de la gramaticalització.

e) Presenten més o menys idiomàticitat, en la mesura que el significat global de la unitat pot no deduir-se del significat dels seus components.

f) Tenen un ús pragmàtic evident, que està lligat al context.

g) Poden presentar anomalies estructurals o mots isolats.

h) Poden presentar una forma fònica peculiar.

L'ordre d'aquests trets es correspon amb la importància decreixent de la unitat dins la categoria i amb la possibilitat d'aparèixer en el discurs també decreixent.

En el quadre 7 podem veure la classificació que proposem, a partir de la classificació bàsica formulada per Glòria Corpas, exemplificada perquè s'entengui més bé la distribució.

11. Com podem millorar els diccionaris generals

Després de tot el que acabem de veure, es fa palès que els diccionaris generals poden millorar en molts aspectes, com ara:

- la situació de les subentrades en el diccionari,
- la posició dins l'article,
- la grafia de la subentrada,
- la informació complementària,
- la definició,
- la il·lustració,
- la remissió a altres subentrades o entrades,
- la selecció de les unitats lèxiques que han de fer part del diccionari, i
- l'ordenació de les subentrades, quan n'hi ha més d'una en el mateix article o accepció.

Així, pel que fa a les fórmules definitòries, n'hi ha que es podrien millorar clarament; per exemple, les començades per alguna de les expressions *dit de*, *nom donat a*, *de-*

nominació de, fórmula per a, qualsevol de, etc., que són poc precises i dificulten la substitució de l'expressió definida.

potassa¹ *f.* [...] **potassa càustica** Denominació a abandonar per l'hidròxid de potassi.

Quant als noms propis, s'haurien d'evitar en un diccionari general, i evitar que s'hi escolessin, encara que siguin institucions públiques, mitjançant algun subterfugi per tal de poder-les incloure en el diccionari, consistent a posar en minúscula l'entrada i en majúscula la subentrada, bé sigui posant-ho tot en minúscules malgrat que es tracti d'un nom propi.

diputació *f.* Acció de diputar; l'efecte. [...] | **Diputació del General** Generalitat (ACC. 4).

Un altre abús típic dels diccionaris generals és agrupar les formes abreujades equivalents juntament amb l'expressió completa, pel fet d'ésser un procediment relativament anormal i, en algun cas, fins i tot arbitrari: o bé es tracta d'un ús col·loquial degut al desgast de l'expressió sencera, i aleshores potser no caldria afegir la forma abreujada (com a màxim, es podria recollir com un exemple), o bé caldrien dues subentrades, en què l'abreujada remetés a la completa, o bé, si no, com a mínim una subentrada i una accepció. Vegem-ho en un article del GDLC.

rotatiu **-iva** **1** *adj* **1** MEC Que origina una rotació. **2** MEC Que funciona per mitjà d'una rotació. **3** **màquina rotativa** (o simplement **rotativa**) GRÀF Màquina d'imprimir emprada en el tiratge de diaris i de revistes, formada per tants cossos o unitats impressores com plects ha de tenir el diari o la revista, i, eventualment, per tants altres cossos com tintes han d'ésser emprades. [...]

Per acabar, i també només a tall d'exemple, proposem dos casos pràctics de com es podrien millorar dos parells d'articles del DIEC que estan relacionats semànticament. Ens estalviem els comentaris, però emmarquem quan cal les parts en què convé fixar-se.

estam *m.* Fil de llana pentinada. | Teixit d'estam. | | Òrgan fèrtil de les plantes amb flors que porta els sacs pol·línics i sol constar d'antera i de filament.

exsert *-a adj.* Que sobresurt d'un òrgan. **estam exsert** Estam que sobresurt del periant.

estam *m.* [...] Òrgan fèrtil de les plantes amb flors que porta els sacs pol·línics i sol constar d'antera i de filament. **estam exsert** Estam que sobresurt del periant.

exsert *-a adj.* Que sobresurt d'un òrgan. *Aquesta planta té l'estam exsert.*

espatlla *f.* [...] | *FIG.* [...] **guardar les espatlles a algú** [o **cobrir les espatlles a algú**] Garantir-lo contra qualsevol perill, amenaça. [...]

guardar *v. tr.* [...] | *FIG.* [...] **guardar les espatlles <a algú>** Garantir-lo contra qualsevol perill, amenaça. [...]

cobrir *v. tr.* [...] | *FIG.* [...] **cobrir les espatlles <a algú>** Guardar les espatlles <a algú> (v. *guardar*). [...]

guardar *v. tr.* [...] | *FIG.* [...] **guardar les espatlles <a algú>** Garantir-lo contra qualsevol perill, amenaça. [...]

cobrir *v. tr.* [...] | *FIG.* [...] **cobrir les espatlles <a algú>** Garantir-lo contra qualsevol perill, amenaça. [...]